

Rihemberške zgodbe v besedi in sliki 2019 – o rihemberškem Dolnjem gradu

Grad Rihemberk, 29.9.208

dr. Cvetko Vidmar

Spoštovani, lepo pozdravljeni!

Moja naloga je: po spominu orisati življenje in dogajanje v Rihemberku in Dolnjem gradu tik po drugi svetovni vojni. Najprej mi dovolite nekaj besed uvoda.

Še vedno se mnoge zgodbe, ki se tičejo Rihemberka začnejo s 15. februarjem 1944. Tako tudi ta zgodba. In gotovo je, da bo ta navada še trajala.

Kakor vemo so Nemci tega dne porušili in požgali vas in druga rihemberška naselja in tudi Doljni grad, ljudi pa so izgnali ali pregnali. Hkrati so prepovedali vsako dogajanje na tem območju. Tudi delo na polju in vračanje ljudi med ruševine. Prepovedali so življenje. Nadzor so izvajali iz zgornjega grada, od koder so na kršitelje po potrebi streljali. To prepoved so uveljavljali dokler so mogli. Pomen te prepovedi je tudi razlastitev zemlje in prepoved vrnitve izgnancev in pregnancev. To je priprava za nemško kolonizacijo v skladu z dolgoročnim načrtom, po vojni.

Kljub temu pa se je življenje v Rihemberk vrnilo. Najprej po kapljicah potem, ko so partizani pregnali Nemce z Gornjega grada, nato dokončno, ko so bili Nemci poraženi in so se naši ljudje začeli vračati iz vseh koncev sveta (izgnanci, interniranci, pregnanci, demobilizirani partizani, prekomorci in izseljenci).

Po prihodu oziroma vrnitvi so bili glavni problemi: streha nad glavo, prehrana, obdelava zapuščenih polj in drugi problemi preživetja. Kljub vsemu temu, smo bili ljudje srečni, presrečni, da smo spet doma.

Gradnja zasilnih bivališč

Stiska je bila zelo velika. Ljudje niso imele ne kam položiti glave, ne kje si skuhati, razen v ruševinah. Tega problema se je lotil takratni Okrožni ljudski odbor Gorica, ki je zelo hitro poskrbel za zasilna zatočišča. Posebna ekipa je poiskala na pol podrti poslopja, tako stanovanjska, kot gospodarska in adaptirala v zatočišča. Med tem, ko sem bil z drugimi rihemberškimi otroci v Kobaridu, ki nas je sprejel prav zaradi te velike stiske za cel mesec, je ekipa, ki sem jo omenil, tudi v naši hiši našla del poslopja, bivši prašičji hlev ter kokošnjak in eno sobo v nadstropju, do katere so morali narediti, zasilne stopnice (štoble). Zazidati so morali tudi odprtine za vrata, ki jim ni bilo več in tako naredili zasilno zatočišče. Ker prašičji hlev ni imel okna, so to naredili na vratih. To je bilo pač zatočišče. Najhuje je bilo, da je bilo na razpolago edino staro zapuščeno stranišče, nevredno tega imena, 50m oddaljeno. Prava mora, ki je trajala predolgo.

Kljub vsemu, ko sem se vrnil iz Kobarida, sem bil tistim, ki so se potrudili za nas in nas spravili pod streho zelo hvaležen, še danes sem jim.

Obnova pod Zavezniško vojaško upravo

Zavezniška vojaška uprava (ZVU), ki je v coni A Julijske krajine nastopila 12.6.1945 je izjavila: »ZVU bo kot priznanje za udeležbo v odporu proti skupnemu sovražniku, vas obnovila«. Ta napis je bil na tabli pred vasjo.

Obnova ZVU se je pričela šele leta 1946 - z zamudo. Do te je prišlo zaradi nasprotovanja Krajevnih ljudskih odborov (KLO). Trajala je približno eno leto. Na celotnem območju cone A je ZVU obnovila 1772 hiš od 1922, kolikor jih je imela v načrtu. V Rihemberku je obnovila 160 hiš, eno tretjino vseh porušenih. Neobnovljeno je ostalo celo 20 hiš od tistih, ki jih je v začetku sama uvrstila v prvo vrsto in že označila z ustreznimi znaki (na zidovih). Pomembno se mi zdi, zato moram omeniti, da je ZVU v tem času zaposlila vso razpoložljivo delovno silo v Rihemberku. Pomembno je tudi, da se je oklepala objektivnih meril pri odločanju o obnovi hiš: porušene hiše se obnovijo v tistih naseljih, kjer so bile vse hiše ali večina uničene, ali bistveno poškodovane od Nemcev ali fašistov – najprej se obnovijo tiste hiše, ki se najlažje in najhitreje obnovijo, zato, da bi bilo do zime čim več prizadetih pod streho – obnovijo se na isti lokaciji, z istim tlorisom, brez širitve in izboljšav. Zaradi pritiska Narodno osvobodilnih odborov in ljudi, je ZVU v teku obnove odstopala od teh načel.

Obnova pod Jugoslavijo

Obnova pod Jugoslavijo se je začela in potekala v najhujših političnih, gospodarskih in obrambnih težavah države. Zato je tudi pri obnovi hitro zmanjkalo denarja. Nekaj je k temu prispevalo tudi to, ker so pravila za obnovo postavili popolnoma v nasprotju s tistimi od ZVU (obnova na isti lokaciji, isti tloris, brez širitve in izboljšav). Sovražna kritika iz krogov Informbiroja, da je naša država edina, ki še ni obnovila ljudem med vojno požganih hiš, je prizadela naše politike, ki so leta 1950 objavili, da je poveljna obnova končana. Uradna propaganda je to podprla.

Neobnovljene so ostale hiše predvsem tistih, ki si sami niso mogli pomagati. Edino nekaj goriških poslancev je v Slovenski skupščini opozorilo na to vpijočo krivico. Vendar brez uspeha. Ker sem bil tudi sam prizadet naj povem, da smo se v novo hišo preselili šele leta 1955. To je po tem, ko smo preživeli v zasilnem zatočišču deset let. Od tega pet let z zasilnem zatočišču v ruševini in pet let v baraki v grofovem vrtu.

Rihemberški Dolnji grad

Otroci smo šteli za pravi grad Gornji grad. Dolnji grad je bil vedno nekako v ozadju. Gornji grad nam je verjetno imponiral s svojim ogromnim okroglim stolpom, trdnjavskim zidovjem, pa tudi s položajem visoko nad vasjo. Čisto tako, kot se za grad spodobi. Tak je še danes, kot tisti iz pravljice. Dolnji grad mi je bil bolj domač, saj sem nekaj krat obiskal teto in sestrični, ki so tam stanovale. Gornji grad sem s prijatelji obiskal šele po vojni, ko smo si ga ogledovali kot ruševino in se junaško povzpeli na vrh okroglega stolpa.

ZVU Dolnji grad ni uvrstila med spomeniške objekte potrebne obnove. Na Goriškem območju je izbrala samo Gornji grad Rihemberk in grad Kromberk, ki pa je približno iz istega obdobja kot rihemberški Dolnji grad. Kromberškega je obnovila 95%. V rihemberškem Gornjem gradu pa samo vhodni stolp. Na območjih cone A z italijanskim prebivalstvom, kjer ni bilo ruševin je ZVU izvajala restavratorska dela in sicer v cerkvi v Gradežu, v cerkvi sv. Justa v Trstu ter v Avgustovskem templju v Pulju in stolnici.

Življenje in dogajanje v Dolnjem gradu je bilo v tem povojnem obdobju dokaj skromno: na spodnjem dvorišču je v nepožganih grajskih hišah našlo zatočišče nekaj družin. Veliko obokano grajsko klet so s pridom uporabljali vaščani, ki so ostali brez kleti.

Na grofovem svetu so postavili dve baraki za pogorelce. Kasneje so zgradili nekaj nadomestnih hiš v okviru obnove podeželja. Na gornjegrajskem dvorišču je bilo nekaj kulturnih prireditev, tudi gostovanj kulturnih skupin od drugod.

Bivše dvorane in sobane, so si prilastili čuki in sove, ki so glasno prepevali ob večerih, pa tudi strašili mimoidoče. Včasih se je komu sova zaletela in zapletla v lase. Najrajši so sove imele dolge ženske lase.